

Konštituovanie Ústredného archívu ECAV na Slovensku

Cesta k zriadeniu Ústredného archívu ECAV bola spleť a trvala niekoľko desiatok, poťažne stovky rokov. Už na Ružomerskej synode prišiel s návrhom zriadiť generálny archív ECAV Daniel Krman. Synoda mala vymenovať štyroch duchovných a štyroch laikov, ktorí by zbierali rukopisy a tlače evanjelickej proveniencie v Uhorsku. Návrh bol synodou prijatý, ale vzhľadom na nasledujúci spoločensko-politický vývoj v krajine, nebol zrealizovaný.

Táto myšlienka zostala vyše sto rokov zabudnutá a objavila sa opäť na generálnom konvente v roku 1812. S iniciatívou tentoraz prišiel generálny dozorca Peter Balogh. Archív ECAV bol zriadený v Pešti a vďaka jeho prvému vedúcemu, prof. Lajosovi Schediusovi - rektorovi tamjšieho evanjelického gymnázia, sa začal doň postupne zhromažďovať rôznorodý archívny materiál, týkajúci sa dejín ECAV v Uhorsku. Tento archív pretrval do dnes a známy je pod názvom Evangélikus országos levéltár. Generálny archív ECAV bol teda zriadený. Archívny materiál ako aj vznikajúce registratúry artikulárnych i po Tolerančnom patente obnovených cirkevných zborov, či seniorátov sa však do neho nesústredovali. Paralelne sa postupne vytvárali tzv. archívy na všetkých úrovniach cirkevnej správy a tento stav pretrváva v podstate až do súčasnosti. Slovenskí evanjelici sa pochopiteľne v 19. stor. zapojili radšej do budovania archívnych zbierok na báze národnej, ako cirkevnej. Je to logické, vzhľadom na silnejúce národno-emancipačné pohyby.

Otázka Ústredného archívu sa však v ECAV stala znovu aktuálnou v novej situácii, ktorá nastala po vzniku Československej republiky. Predstavitelia novo vzniknutej Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, pri vysporiadaní sa so spoločným majetkom zaniknutej ECAV v Uhorsku, pomýšľali aj na vyžiadanie archívnych dokumentov, ktoré sa týkali územia Slovenska. ECAV podnikla niekoľko krokov, všetky boli však bezvýsledné. Na generálnom konvente v roku 1935 sa spomína už len skromnejšia požiadavka – vyžiadať od maďarských biskupských úradov aspoň zápisnice kanonických vizitácií, vykonaných v cirkevných zboroch na území Slovenska.

Požiadavka zriadenia ústredného archívu sa objavila na generálnom konvente v roku 1934, v súvislosti so súpisom historických pamiatok, o ktorom generálny konvent rozhodol ešte v roku 1932. Návrh podal farár Štefan Adamovič a žiadal v ňom, aby generálna cirkev systematizovala miesto generálneho archívára, ktorý by zriadil centrálny archív a spravoval ho. Návrh bol prijatý. Adamovič predniesol vo svojom liste aj ďalšie požiadavky, ktoré sa do zápisnice konventu nedostali. Žiadal, aby sa všetky matriky a iný archívny materiál do roku 1800 prípadne do roku 1850 sústredil zo všetkých

cirkevno-organizačných jednotiek do navrhovaného centrálného archívu, kde by boli jednotlivé partikulárne archívy /zvlášť seniorálne/ i naďalej zvlášť spravované. Adamovič ďalej navrhoval, aby sa v prípade, že sa nepodarí zadovážiť primerané priestory, predstavitelia ECAV rokovali s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou alebo Maticou slovenskou, aby takéto priestory vyčlenili oni.

Generálny konvent ustanovil komisiu, ktorá mala pripraviť päťročnicu na sústredenie seniorálnych archívnych fondov a pripraviť konkrétny návrh pre umiestnenie a financovanie Ústredného archívu ECAV. Členmi komisie sa stali dr. Samuel Štefan Osuský, lic. Ján Oberuč, Štefan Adamovič, Fedor Ruppeltdt, Pavel Horniak, dr. Branislav Varsík, dr. Oľga Wágnerová, Gustáv Pogáň, Ján Zeman a Pavel Neckár. Komisia navrhla ústredný archív zriadiť v Bratislave. Žiaľ táto iniciatíva sa postupne rozplynula a z ústredného archívu nebolo nič.

V roku 1942 bol na zasadnutí generálneho konventu prijatý návrh všeobecnej pastorálnej konferencie, aby sa dočasne, kým sa nezriadi archív alebo múzeum, všetky dokumenty zhromažďovali v Martine, v budove zborového domu. S ponukou - poskytnúť časť priestorov zborového domu na generálny archív, prišiel samotný martinský cirkevný zbor.

Celou vecou sa zaoberalo aj generálne presbyterstvo, ktoré sa listom obrátilo na ministerstvo školstva a osvety SR. Žiadalo v ňom o finančné prostriedky na plat odborného archivára. Realizáciu projektu, mala tento krát pripraviť Všeobecná pastorálna konferencia. Celá vec sa však pretáhala údajne aj z dôvodu rivality medzi tromi potenciálnymi sídlami archívu – Bratislavou, Martinom a Liptovským Mikulášom a napokon skončila neúspechom.

Otázka zriadenia ústredného archívu sa dostala opäť na rokovanie generálneho konventu až v roku 1951. Tento krát s návrhom prišiel prof. Dr. Ján Ďurovič, s úmyslom oživiť doterajšie neúspešné snaženie. Archív navrhoval zriadiť v Bratislave. Generálny konvent návrh opäť prijal a realizáciu postúpil ústrednej cirkevnej kancelárii.

Dňa 19. mája 1952 vyzval generálny biskup Ján Chabada obežníkom všetky seniorské úrady, aby prerokovali na najbližšom zasadnutí seniorálneho presbyterstva návrh generálneho konventu o sústredení archívnych dokumentov v ústrednom archíve. Biskup Chabada presbyterstvám odporúča archívny materiál darovať, prípadne si ho v archíve uložiť ako depozit. V zmysle tohto obežníka mali seniori pôsobiť aj na príslušné cirkevné zbory. Archív mal sídlieť na Konventnej 15. V tom istom roku bol za generálneho archivára ECAV ustanovený Dr. Ján Čaplovič, ktorý bol koncom roka 1951 odvolaný z miesta riaditeľa Univerzitetnej knižnice v Bratislave.

Už v roku 1953 sa však Dr. Ján Čaplovič pravdepodobne tejto funkcie vzdal. Na jeho miesto nastúpil

bývalý profesor a dekan evanjelickej bohosloveckej fakulty Dr. Ján Jamnický. Funkciu s nadšením prijal, no jeho entuziazmus vyprchal, keď zistil v akom stave sa celá realizácia projektu ústredného archívu nachádza, že vlastne vôbec nie sú priestory a aj archívny materiál, ktorý je sústredený na Konventnej 15 je v katastrofálnom stave.

Zriadenie ústredného archívu opäť stroskotalo. Na zasadnutí generálneho presbyterstva v roku 1953 sa už otázka generálneho archívu obmedzuje len na písomnosti Ústredných orgánov ECAV na Slovensku, poťažne na archívne dokumenty uložené na Konventnej 15.

Jamnický funkciu generálneho archívára zastával až do roku 1958. Vo februári 1958 poverila generálna rada svojim rozhodnutím výkonom funkcie generálneho archívára Gustáva Viktoryho. Je zaujímavé, že v príslušnom liste podpísanom generálnym biskupom Chabadom sa hovorí už len o čestnej funkcii archívára generálnej cirkvi. Čestná funkcia sa s pochopiteľných dôvodov postupne prestala obsadzovať a napokon zanikla.

Otázka ústredného archívu sa na krátky čas dostáva do pozornosti až o desať rokov neskôr. Zároveň sa prvý krát začína reálne uvažovať o jeho umiestnení v nemeckom evanjelickom kostole v Modre. Tak bol v roku 1968 za generálneho knihovníka, ustanovený Dr. Ladislav Jurkovič, ktorý však vzhľadom na absolútne nevyhovujúce pracovné podmienky v nemeckom evanjelickom kostole, najmä v zime a vzhľadom na svoj zhoršujúci sa zdravotný stav, požiadal o uvolnenie z funkcie. Stále horšia situácia archívnictva v ECAV sa začala energickejšie riešiť, keď do úradu generálneho biskupa v roku 1970 nastúpil Dr. Ján Michalko.

Podnetom bol tentoraz elaborát, vypracovaný evanjelickým farárom a laickým archívárom Alexandrom Baricom, ktorý zaslal zboru biskupov v auguste 1971. Navrhuje v ňom zriadiť a urýchlene obsadiť funkciu generálneho archívára, zriadiť historicko-archívnu komisiu ako trvalý orgán generálnej cirkvi, zabezpečiť miestnosti pre umiestnenie generálneho archívu, prípadne tam umiestniť aj dištriktuálne archívy.

Na tento podnet bola generálnou radou ustanovená už v roku 1972 Historicko – archívna komisia, ktorej predsedom sa stal práve Alexander Barica. Avšak z piatich menovaných členov sa k spolupráci vyjadril len jeden, komisia sa teda ešte pred svojím prvým rokovaním rozpadla. Čoskoro sa však vytvorila nová – Komisia pre knižničné a archívne záležitosti.

V roku 1973 sa otázkou archívnictva v ECAV opäť zaoberalo aj generálne presbyterstvo, ktoré prijalo návrh, aby pre generálnu cirkev bol zriadený jeden centrálny archív a okrem toho archívy po

seniorátoch. Návrh pred generálnu radu mal pripraviť dozorca Východného dištriktu Dr. Pavel Nederland. Zároveň boli vyzvané farské úrady, aby do 30.6.1974 vykonali súpis archívnych dokumentov. V roku 1974 rovnako prebehla inštruktáž o spôsobe usporiadania archíválií, na ktorej sa mali zúčastniť senior, seniorálny pokladník a archivár.

Termín odovzdania súpisu archívnych dokumentov bol samozrejme nereálny, ale do roku 1976 väčšina cirkevných zborov súpisné hárky odovzdala. Na túto akciu nadväzoval obežník s dotazníkom o uložení cirkevných archívov. Dotazník odhalil skutočnosť, že počas dlhých rokov diskusií, návrhov a uznesení, množstvo archívnych materiálov podľahlo degradácii.

O situáciu v archívnictvom ECAV sa čoraz živšie zaujímal aj dunajsko-nitriansky senior Andrej Kvas. Kvas bol poverený zaoberať sa touto problematikou na zasadnutí generálneho presbyterstva 24.-25. novembra 1987. Bolo to v období, kedy sa o archívnictve opäť živo diskutovalo najmä v súvislosti s nedoriešenou otázkou písomností a kníh, ktoré sa od presne neurčeného času začali spontánne zhromažďovať v nemeckom evanjelickom kostole v Modre. Andrej Kvas mal vypracovať koncepciu do januárového zasadnutia presbyterstva.

Svoj návrh napokon predložil na zasadnutie, ktoré sa konalo 25.-26.11.1988 a na nasledujúcom decembrovom zasadnutí podal návrh na ustanovenie komisie pre zriadenie gen. archívu, gen. knižnice a múzea gen. cirkvi. Generálne presbyterstvo tento návrh odsúhlasilo.

Komisia napokon vyšla aj s vlastnou koncepciou, veľmi príbuznou Kvasovej, v ktorej navrhla vytvoriť tri archívy v sídle biskupských úradov (Bratislava, Zvolen, Prešov), ktoré by spravovali teologicky alebo archívne vzdelaní pracovníci. Väčšie zborové a seniorálne archívy chceli sprístupniť bližšie nešpecifikovanou spoluprácou s regionálnymi archívami a muzeálnymi inštitúciami. O archívnych fondoch menších a stredných zborov sa uvažovalo, že sa stiahnu do seniorálnych prípadne biskupských archívov. Dokumenty po roku 1918 mali byť ponechané v cirkevných zboroch. Postupne sa komisia zamerala na najschodnejšiu cestu, vytvoriť aspoň archív generálneho biskupského úradu a systematizovať na GBÚ miesto pre archivára. Táto myšlienka sa dočkala svojej realizácie v roku 1995.

Hoci to bol krok vpred, situáciu v cirkevnom archívnictve to komplexne neriešilo. Čo je však dôležité, vytvorením archívu na GBÚ a systematizovaním pracovného miesta sa vytvorilo priaznivé zázemie pre ďalšiu činnosť v tejto oblasti.

V roku 1993 sa do archívnej problematiky zapojil i Odbor archívnictva MV SR. V januári bol generálnemu biskupovi Pavlovi Uhorskaiovi a predsedovi archívnej komisie ECAV Andrejovi Kvasovi

zaslaný list, v ktorom riaditeľ oboru archívnictva MV SR Peter Kartous nabáda k riešeniu neuspokojivej situácie v evanjelickom cirkevnom archívnictve.

List riaditeľa Kartousa nebol jedinou iniciatívou odboru archívnictva MV SR v tejto oblasti. Dňa 23.6. 1994 sa stretol na rokovaní vyslaný Ján Beňko s generálnym biskupom Pavlom Uhorskaiom a generálnym tajomníkom Ing. Petrom Krošlákom. Výsledok rokovania vyzeral nádejne. Generálny biskup prisľúbil, že vyvinie všetko úsilie na zriadenie archívu cirkvi.

Aktivita okolo založenia ústredného archívu ECAV sa obnovila koncom roku 2003. Dňa 28. februára 2004 sa v priestoroch Biblickej školy v Martine uskutočnil pracovný seminár o archívnictve v ECAV. Bolo to stretnutie, ktoré malo dať riešeniu tejto problematiky nový impulz. Výsledkom, bolo vytvorenie pracovnej skupiny, zloženej z odborníkov.

Skupina sa začala zaoberať oboma akútnymi otázkami. Otázkou záchranu jestvujúcich archívnych dokumentov aj otázkou predarchívnej starostlivosti.

V mesiacoch júl – august sa vo vybraných sedemdesiatich cirkevných zboroch ECAV v spolupráci so študentmi teológie uskutočnil archívny prieskum. Prieskum potvrdil obavy z nevhodného nakladania s dokumentmi a poskytol aj približnú predstavu o množstve materiálu, s ktorého záchranou treba rátať. Na základe získaných poznatkov skupina vypracovala pre generálne presbyterstvo štúdiu - Riešenie problematiky archívnictva v ECAV. Generálne presbyterstvo vzalo materiál na vedomie a vyjadrilo súhlas so zriadením Ústredného archívu ECAV v zmysle načrtnutej koncepcie v štúdiu. Na tento účel predbežne prideliť budovu na Palárikovej ulici. Pracovnej skupine zároveň uložilo vypracovať konkrétny projekt. Projekt zriadenia ústredného archívu s dvoma pracoviskami pre západ a východ bol predložený na toto grémium 3.12. a bol schválený bez ďalších pripomienok.

Dňa 7.3.2005 sme bola na odbor archívov a registratúr zaslaná žiadosť o súhlas so zriadením Ústredného archívu ECAV na Slovensku. Odpoveď - súhlas prišiel ešte ten istý mesiac – 30.3.2005. Ku zriadeniu ÚA ECAV došlo konečne na zasadnutí Generálneho presbyterstva 14.10.2005. V Ústrednom archíve v prvom období jeho pôsobenia pracovali dvaja zamestnanci na plný úväzok a jeden zamestnanec - knihovník na čiastočný úväzok, ktorý pôsobil zároveň ako farár v menšom cirkevnom zbore.

Po zmene vedenia v roku 2006 a reorganizácii Generálneho biskupského úradu Ústredný archív ECAV vypadol z organizačnej schémy Generálneho biskupského úradu, napriek tomu, že Archívny poriadok Ústredného archívu ECAV prijatý generálnym presbyterstvom jasne definoval, že ústredný archív je organizačnou súčasťou Generálneho biskupského úradu. Funkcia vedúceho archívu sa stala len

jednou z úloh v pracovnej náplni umelo vytvorenej funkcie správcu archívu, knižnice a registratúry, ktorý bola začlenený pod Tlačové oddelenie. Pracovisko v Prešove bolo pretransformované na samostatný Archív Východného dištriktu. Všetky úlohy, ktoré vyplývali z archívneho poriadku mal zabezpečovať jeden zamestnanec.

Tento negatívny stav sa podarilo vyriešiť až novou reštrukturalizáciou Generálneho biskupského úradu, ktorá vstúpila do platnosti 1. marca 2019.

Spracoval: Mgr. Martin Kováč